

авіаційного університету. Серія.: Філософія. Культурологія. № 1 (35). 2022. С. 5-10. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.35.16528>

6. Кримський С. Б. *Під сигнатурою Софії*. 2008. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 367 с.

References

1. Capra, Fritjof, and Pier L. Luisi. 2018. *The Systems View of Life: A Unifying Vision*, 35–82. N.Y.: Cambridge University Press.
2. Frohe, August. 2018. *Der Begriff Der Eigentumlichkeit Oder Individualitat Bei Schleiermacher [The concept of peculiarity or individuality in Schleiermacher]*. Forgotten Books.
3. Freud, Sigmund. 2017. *Introductory Lectures of Psychoanalysis*, 501–502. Independently Published.

L. Konotop

PHILOSOPHICAL BASIS OF THE ANALYSIS OF RELIGIOUS CONSCIOUSNESS

Introduction. The article is devoted to the philosophical study of religious consciousness and religiosity, the specifics of its formation, and the role of religious consciousness as a variable value in sociocultural processes. **The aim** of the research study aims to study the formation process of religiosity and religious consciousness, as well as their essential characteristics in modern Ukrainian sociocultural space. The goal is achieved through several tasks, such as uncovering the fundamental nature and structural properties of religion and their importance in Orthodoxy; examining the perspective on religion and religious mindset in the works of influential thinkers like T. Hobbs, I. Kant, H. Hegel, V. Vernadskyi, and others. **Research methods.** The research was conducted based on several principles. The study used historical and comparative methods to identify the theoretical and methodological basis of the research. The comparative method, analysis, and synthesis, as well as the method of structural analysis, were used to establish the peculiarities of religious relationships and their functioning throughout the historical movement of humanity. To achieve a complete understanding of the concept of "religiosity", descriptive and inductive methods were applied. Additionally, ideographic and hermeneutics methods were used along with the dialectical method. A systems approach was followed to analyze the essence of modern Ukrainian society and its interaction with other civilizations. **Research results.** During the modern period, there have been significant changes in the meanings and contents of religious consciousness. The search for opportunities to transcend the self and overcome the boundaries between the material and spiritual worlds is at the core of modernity, as well as to create a unified "picture of the world". **Discussion.** It is important to note that every religious tradition represents and translates a specific type of inner essence of an individual. In the Orthodox tradition, the ontological reality and fundamental uniqueness of a person's existential situation are confirmed, which is associated with the recognition and awareness of the God-man. In this way, the definition of the essence of religion appears as the definition of the essence of religiosity. **Conclusions.** Religious consciousness can be understood as an act of presence in the space of being, that is, as a spatial field in which consciousness changes itself based on the emotional matrix. More precisely, the refined feeling in the immediate intention of which, as intuition, the self-worth and connectedness of consciousness in the being of the whole is realized. That is, the self-worth of consciousness is postulated, which actualizes the immediate intention of an implicit order.

Keywords: *man, religious consciousness, religion, image of the world, traditions, emotions, experiences, intentionality, transcending.*

УДК 11/14 (045)

С.В. Сіяков

ПОСТМЕТАФІЗИКА В СКЛАДІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

Державний податковий університет
ORCID ID: 0000-0002-3708-9737

Анотація. У статті розглядається концепція постнаукової метафізики, аналізується у філософсько-гносеологічному аспекті проблема відповідності пізнавальних засобів дослідження метафізичної за своєю природою гуманітарної реальності. Обґрунтовується необхідність подальшого подолання сциєнтизму та натуралізму у соціальних та гуманітарних науках. Для цього досліджуються особливості соціально-гуманітарного пізнання, специфіка та нефізичність його об'єктів, а також взаємозв'язки гуманітарної науки з метафізичним мисленням. Робиться спроба на основі концепції постнаукової метафізики як теоретико-методологічної бази соціальних та гуманітарних наук обговорити перспективи адекватного вирішення проблеми.

Ключові слова: постметафізика, соціально-гуманітарний світ, трансцендентне, метафізичне мислення, рефлексивна філософія, методологія постнаукової метафізики.

Вступ

Протягом усієї історії культури та цивілізації соціально-гуманітарне знання та метафізична думка існували разом, були нерозривно пов'язані, рухалися в одному напрямку та мали єдині пізнавальні завдання. Обидві прагнули проникнути у сутність суспільного буття, зрозуміти причинні зв'язки, закономірності, розкрити соціальну необхідність. Там, де можна було пізнати суспільні події та процеси за допомогою

соціальних обставин та причин, соціальна наука вибудовувала необхідні для цього пояснення. Але, як тільки виявлялися прогалини в причинному ланцюгу подій, як тільки розум ставав не в змозі відкрити необхідні взаємозв'язки в рамках огляду соціального горизонту, на допомогу приходило метафізичне мислення, метафізичний інструментарій з його понятійним апаратом.

Філософія багатьох великих мислителів – Платона, Арістотеля, Ф. Аквінського, Б. Спінози, Р. Декарта, Г. Лейбніца, Т. Гоббса, Дж. Локка, І. Канта, Г. Гегеля, Ф. Шеллінга – була невіддільною від метафізичного мислення. Філософи-метафізики виходили з презумпції, що метафізична трансцендентна реальність існує, і що в кожному фрагменті життя присутні метафізичні сенси. Однак після завершення цієї великої філософської епохи, і у зв'язку з формуванням так званої наукової соціології, ситуація в суспільних науках поступово змінюється. Для розуміння методологічних причин цих змін у сфері соціально-гуманітарного пізнання необхідно розглянути дві точки зору, які сформувалися у другій половині XIX – на початку XX ст. Прихильники першої з них, ґрунтуючись на принципі єдності наукового знання, вважали, що між соціальним та природничим пізнанням не існує жодної різниці. Прихильники другої, навпаки, абсолютизували особливості соціального пізнання і наполягали на тому, що між ним і природничим пізнанням немає нічого спільного. Коріння цих думок перебували у відмінностях та протилежностях емпіричного і раціонального підходів у процесі дослідження. Генрі Бокль щодо цього писав: «Для дослідження властивостей людського розуму за метафізичною системою існує два методи, які обидва однаково зрозумілі, але обидва ведуть до різних результатів. За першим методом дослідник починає з розгляду своїх відчуттів. По другому він починає з розгляду своїх ідей. Ці два методи завжди вели і завжди повинні вести до діаметрально протилежних між собою висновків, і не важко зрозуміти причини розбіжності» (Makkreel 1992, 17-18).

Нова соціальна наука створювалася першим поколінням позитивістів – О. Контом, Дж. Міллем, Г. Спенсером, Е. Дюркгеймом – на основі натуралізації та біологізації об'єкта пізнання, понятійного апарату, методів та принципів дослідження. Методологія пізнання суспільних явищ у результаті екстраполяції природничого інструментарію частково перестала відповідати об'єкту вивчення – метафізично наповненій соціально-гуманітарній реальності. Причиною таких пізнавальних трансформацій у соціології та гуманітарних дослідженнях XIX ст., як відомо, стала ейфорія від успіхів та досягнень природничих наук і домінування у науці фізико-біологічної парадигми знання. Об'єктом гуманітарної науки у XVIII – XIX ст. оголошувався «хомо-соціальний фізис», тобто видиме, речове, матеріальне, що відчувається, і одночасно недооцінювалася його духовний, ідеальний, когнітивний, психічний бік. Позитивісти та неопозитивісти витіснили із суспільної науки та процесу пізнання метафізичну філософію, перетворили її на «наукову» філософію, яка не була адекватною гуманітарній реальності як меті їхнього дослідження. Але ідеальні феномени, духовні та психічні процеси мають ціннісний вимір, метафізичні сенси. Отже, у їхньому пізнанні має брати участь метафізична філософія.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. неокантіанці баденської школи – В. Віндельбанд, Г. Ріккерт та їхні послідовники усвідомили суперечливість, непослідовність шаблонного застосування наукового методу стосовно гуманітарних об'єктів, неприпустимість

екстраполяції природничих принципів у соціально-гуманітарну галузь та сцієнтизації пізнавального процесу. У зв'язку із цим В. Дільтей, М. Вебер, Г. Зіммель, К. Мангейм та ін. поділяють і протиставляють соціально-гуманітарне та природниче знання. Вони доводять, що людську та соціальну проблематику принципово неможливо вивчати науковими методами, бо її предмет не є природним об'єктом, а є об'єктивацією суб'єктивних установок, цілей і мотивів історичних діячів. З погляду В. Дільтея, «наука встановлює спільні відносини між частковими фактами, тоді як релігія, поезія та метафізика виражають сенс і значення цілого. Перша вивчає, пізнає, а ці останні розуміють» (Дільтей 1961, 131). На відміну від раціональних методів неокантіанців, основним методом «наук про дух» стає інтуїтивне переживання. Розуміння інтерпретується як співпереживання внутрішнього духовного світу героїв, а саме сприйняття представляється чимось на зразок акту художньої творчості, в якому головна увага приділяється інтуїції.

У XX ст. триває дискусія щодо природи гуманітарних об'єктів та адекватних методів їхнього пізнання у методології історії, теорії соціального пізнання, філософській герменевтиці. Незважаючи на протистояння та протиборство у соціально-гуманітарній гносеології наукового та метанаукового підходів до гуманітарного онтоосу, відбувається усвідомлення того, що гуманітарна онтологія не просто виходить за рамки фізичного, а, по суті своїй, і зовсім не є фізичною. Що може бути фізичним у таких феноменах буття, як свідомість, розум, думка, сенс, знання, пам'ять, слово, мова, цифра, відносини, творчість, пізнання, образ, фантазія? Важко щось протиставити цьому положенню. І не дивно, що на цю обставину звернули увагу відомі мислителі XX ст. Так, один із представників метанаукового походу в гуманітарній гносеології – К. Ясперс, розглядає власне філософське мислення цілком у відповідності із зазначеними гуманітарними установками, як те, що знаходиться поза межами науки і наукового знання взагалі. Філософія не пізнає світ, а «прояснює» буття за допомогою трансцендування та читання шифрів, долучається до нього (Ясперс 2009, 281).

М. Гайдеггер розводить по різні боки науку та гуманітарний гнозис, перетворює герменевтику на метод побудови своєї теорії – фундаментальної чи екзистенційної онтології. Мета, яку поставив собі М. Гайдеггер, полягала у тому, щоб похитнути достовірність соціально-гуманітарного пізнання, спирається на наукові методи. Наука, на його думку, не мислить, «вона не мислить, бо її спосіб дії та її кошти ніколи не дадуть їй мислити так, як мислять мислителі. Те, що наука не може мислити, – це не її недолік, а її перевага. Лише це одне дає їй можливість дослідницьки увійти до теперішньої предметної сфери і оселитися в ній. Наука не мислить. Для звичайних уявлень це твердження є непристойним... Ставлення науки до мислення лише тоді є істинним і плідним, коли стає видно прірву, що існує між наукою та мисленням, причому така прірва, через яку неможливий міст. Від науки в мислення немає мостів, можливий лише стрибок. А він принесе нас не тільки на інший бік, а й у зовсім в іншу місцевість» (Гайдеггер

1998, 137-138). «Твердження, за яким всяке мислення є мислення об'єктивоване, – підкреслює він, – немає під собою ґрунту» (Гайдеггер 1998, 136-137). Звідси й інтерпретація мови у представників філософської герменевтики не лише як інструмента пізнання, створеного людиною, яка перебуває в розпорядженні людей. Питання досліджується в новому ключі: чи є людина взагалі тією істотою, яка володіє мовою чи навпаки? (Гайдеггер 2007, 212-213). Г. Гадамер також протиставляє науку та істину, науку та філософію. Філософські твори, на його думку, не доводяться, не перевіряються щодо своєї істинності. Там, де йдеться про докази, про логічні висновки, ми маємо науку, але наука якраз не здатна розкрити справжній зміст філософського та художнього твору, бо залишається завжди на рівні поверхового опису (Гадамер 2000, 409-415).

Отже, соціально-гуманітарна та філософська думка, її різні напрями у європейській філософії ХХ ст. починають трактувати соціальне пізнання як уміння створювати сенси та діяти на основі соціально-культурного контексту. Рефлексивна філософія прояснює значення, знаходить і виявляє нові сенси, мотивуючи цим продовження напруженої інтелектуальної роботи. Створені новим поколінням філософів методологія гуманітарного пізнання, принципи розуміння соціуму, людей та їхніх комунікацій формують теоретичні підстави для поглиблення та розширення інтерпретації та оцінки соціально-гуманітарних об'єктів, а також для здобуття нових контекстів, сенсів та значень.

Мета і завдання

Історико-філософський екскурс ставить нам питання: яка з версій гуманітарного пізнання є вірною? Чи всі вони створюють можливості для позитивного вирішення проблеми? Для відповіді на ці питання необхідно не лише констатувати особливості соціально-гуманітарного пізнання, специфіку та нефізичність його об'єктів, а й дослідити взаємозв'язки соціальної та гуманітарної науки з метафізичним мисленням. У статті поставлено і досліджується актуальне світоглядне та методологічне завдання: виявлення онтологічних передумов та розробка відповідного пізнавального інструментарію, на основі застосування якого є можливим подальше зростання соціально-гуманітарного знання. Автором робиться спроба на основі концепції постнаукової метафізики як теоретико-методологічної бази соціальних та гуманітарних наук обговорити перспективи адекватного вирішення цього завдання.

Методологія дослідження

Методологічною основою аналізу є міждисциплінарний підхід і трансдисциплінарні дослідження в галузі сучасної філософії науки. Були використані також компаративний і герменевтичний методи, аксіологічний та історичний підходи, завдяки яким вдалося обґрунтувати феномен соціально-гуманітарного знання, його специфіку і суттєві відмінності від природничого знання.

Результати

Існує відомий вислів А. Ейнштейна: «Найбільш незбагненим є те, що Всесвіт принципово збагнений людським розумом». Чому? Це загадка? Чому світ

улаштований так, що, незважаючи на складність та химерність, ми можемо його пізнати? Можливо, тому, що раціональний Розум здатний пізнати розумне, оскільки він може зрозуміти подібне. Якби в основі світу не було б раціональності і він був би ірраціональним, то ми не змогли б у раціональний спосіб пізнати ірраціональну дійсність.

Погоджуючись загалом із цими припущеннями, слід зазначити, що метафізичному підходу до аналізу індивідуальних, неповторних, духовних, гуманітарних феноменів властиве як раціональне мислення, так і інтуїція, нераціональні способи осягнення вищих соціокультурних смислів, їхніх зв'язків із трансцендентними початками. Іншими словами, «науки про дух» повинні займатися передусім не розкриттям законів, причинних зв'язків, науковим поясненням подій, а описом неповторних духовних явищ та процесів, оскільки останні визначаються суб'єктивними цілями та індивідуальними мотивами людської діяльності. Аналізуючи особливості соціально-гуманітарного дослідження, порівнюючи його з науковим пізнанням, цілями та завданнями природничих наук, слід зазначити недостатню присутність самоаналізу, рефлексії у сфері гуманітарного пізнання. Ця обставина приводить до висновку, що гуманітарна наука недостатньо знає того, чим вона наполегливо цікавиться і що раптово змінює у різних обставинах, а також того, що вона в результаті дослідження створює.

Особливість соціогуманітарного пізнання виявляється у тому, що у гносеологічному відношенні суб'єкт сам є частиною соціального об'єкта і, отже, неспроможний повністю звільнитися від своїх соціально-культурних інтересів та орієнтацій. У соціально-гуманітарних науках гносеологічний аналіз відносини між якісно однорідними суб'єктом та об'єктом пізнання орієнтується на з'ясування їхньої специфіки, взаємозв'язку та взаємодії. Ця обставина передбачає, що у межах гуманітарного пізнання необхідно враховувати як об'єктивний, так і суб'єктивний бік процесу дослідження. Осягаючи соціальний світ і суспільну історію, суб'єкт, що пізнає, свідомо або несвідомо пропускає їх через себе, створюючи, у такий спосіб, передумови для суб'єктивізму. Соціокультурна (зовнішня) і внутрішньонаукова детермінація процесу розвитку соціогуманітарних знань та суспільної думки зумовили формування відповідних пізнавальних концепцій, які намагаються відповідати на запитання: як можна пізнати людину, яка є абсолютно нефізичною, а, навпаки, наскрізь метафізичною: духовною, ідеальною?

У соціально-гуманітарній сфері дослідження на допомогу досліднику приходять метафізична філософія, основним методом якої є рефлексія, тобто роздум суб'єкта над досвідом власної діяльності та з'ясування самому собі сенсу цієї діяльності. Але, щоб такі роздуми було плідними, справедливо вважає Р. Дж. Коллінгвуд, має бути дотримана одна неодмінна умова, згідно з якою «вченому потрібно мати власний досвід діяльності в тій галузі, яка служить предметом його роздумів» (Коллінгвуд 1996, 56-57). В іншому випадку творче мислення є просто неможливим, оскільки відсутність власного досвіду дослідження штовхає вченого до спекулятивних висловлювань, необґрунтованих припущень, запозичень чужих думок та аргументів.

Говорячи про гуманітарний світ як про існуючу діяльність людей, необхідно враховувати, що значна частина міркувань та суджень про неї мають метафізичний характер. Виникає питання про статус такого роду тверджень, їхню пояснювальну, доказову силу та достовірність. Звернення до метафізичного способу пізнання означає вихід за межі науки, наукового пізнання у сфері метафізичного простору, де поєднуються два види знань: з одного боку, достовірне, раціональне та обґрунтоване знання, з іншого боку, інтуїтивне, імовірне і навіть містичне знання. Метафізичні міркування тому не можуть бути повністю достовірними, об'єктивними і раціонально обґрунтованими. У цьому полягає їхня відмінність від наукових висловлювань, хоча останні, своєю чергою, також нерідко залишаються на деякий час лише припущеннями і гіпотезами.

Спекулятивне метафізичне мислення не розриває зв'язків із традиційним соціальним та гуманітарним пізнанням, а, скоріше, включає його результати до складу своїх власних дослідницьких успіхів. Постнауковість сьогоденної метафізики в жодному разі не означає повного з її боку відкидання гуманітарної науки, її чималих досягнень у феноменально-фактологічному пізнанні буття, включаючи і його приховану частину, тим більше, що багато чого з досягнутого наукою тією чи іншою мірою поєднується з метафізикою як такою.

Метафізика визначає як характер гуманітарного пізнання, так і місце вченого у тому пізнанні. Суб'єкт, який пізнає, і метафізика як пізнання тут безпосередньо пов'язані один з одним. У соціально-гуманітарному пізнанні вчений, осягаючи метафізичну реальність, сам є повністю метафізичним. Він, як духовна, метафізична істота, гуманітарна особистість, здатний проникнути у глибини гуманітарного світу. Але без філософської рефлексії, без віри в існування трансцендентного, без визнання реальності буття іншої надемпіричної дійсності ніякого адекватного гуманітарного пізнання не може бути.

Філософське метафізичне мислення – це, передусім, категоріальне мислення, як у дослідженні природи, так і при пізнанні гуманітарного світу. Воно оперує такими загальнонауковими поняттями як: «енергія», «сила», «інформація», «структура», «система», «синергія», «біфуркація», «модель», «програма», «хвиля та кварк», «чорна діра», «деградація», «катастрофа». Метафізики з глибинною трансценденцією тут є набагато більше, ніж фізики з іманентною їй поверховою буденністю. Ця обставина, безперечно, підтверджує універсальність метафізичного інструментарію, поширення метафізичних засобів на всі види пізнання. Звернення метафізики як такої до наукового понятійного апарату є тим більше виправданим, тому що останній теж чималою мірою є метафізичним. Тим не менше, метафізично навантаженим значно більшою мірою є понятійний апарат соціальних, економічних, історичних та гуманітарних наук, особливо коли це стосується тих категорій, які М. Вебер називав «ідеальними типами». Метафізичним змістом наповнено багато понять та категорій соціально-гуманітарного знання. Наприклад, такі поняття, як «соціальне», «історія», «культура», «цивілізація», «капіталізм», «соціалізм», «модерн», «постмодерн», «закон вартості», «гроші», «економіка»,

«постекономіка», «християнство», «церква», «цінності», «держава», «нація», «людина» та ін.

Обговорюючи метафізичні підстави соціально-гуманітарного знання, розглядаючи його об'єкти та пізнавальні засоби, слід наголосити на необхідності продовження руху сучасної гуманітарної науки до метафізики, причому не через якість модне захоплення останньої, а через її набагато більшу відповідність переважно метафізичній, а не науковій гуманітарній реальності. Спроби проектувати природничі поняття, концепції каузальної обумовленості, причинних зв'язків, необхідності та законів на соціально-гуманітарну реальність, на індивідуальні, неповторні, духовні та культурні феномени суперечать її специфіці.

Обговорення

Соціально-гуманітарне пізнання відрізняє від наукового пізнання, як зазначалося, ідеальність, духовність, метафізичність самого гуманітарного світу, людського буття як об'єкта дослідження, і навіть різноманітність цінностей, яких дотримуються люди, які досліджуються. У різноманітних постмодерних концепціях науки приділяється достатньо уваги ролі та місцю науки в сучасному суспільстві, здійснюється перегляд статусу науки та гуманітарного знання на основі соціокультурного принципу антропоморфної культури. У дослідженні концепцій науки Постмодерну, проведеному Л. Дротянко (Дротянко 2023, 5-9), наголошується на відході його представників (Ж.-Ф. Ліотара, П. Козловські, В. Вельша та інших) від традиційного сциєнтизму та подальший їхній концептуальний перехід на позицію критики сциєнтизму, функціоналізму та утопізму. П. Козловські, наприклад, переконаний, що зміни в науці дають простір «філософським і релігійним концепціям загальної дійсності» разом «з когнітивною метафізичною теорією та в діалозі з нею, а не в антагоністичному протистоянні з науками» (Дротянко 2023, 6).

Соціальні проекти та утопічні прогнози представників постмодернізму кінця ХХ ст. недостатньо відповідають раціональним критеріям та реаліям ХХІ ст., оскільки «при прийнятті рішень люди керуються не соціокультурними цінностями, а прагматичними, економічними» (Дротянко 2023, 9). Говорячи про перспективи подальшої взаємодії науки та культури західної цивілізації, авторка вважає важливим завданням сучасної науки визначити спосіб, за допомогою якого вона «здатна передбачати майбутній соціальний розвиток і задавати орієнтири для соціально-культурних змін» (Дротянко 2023, 5). Суб'єктів соціального пізнання та соціальної дії завжди розділяли і сьогодні розділяють різні, часом протилежні, цілі та інтереси, що не може не впливати через ціннісні судження, оцінки та інтерпретації на об'єктивність та достовірність результатів дослідження духовних та гуманітарних феноменів.

У процесі пізнання історичних явищ і процесів неможливо формувати метафізичні судження, не звертаючись до самої соціологічної, економічної та гуманітарної реальності, яка відображена в структурах наукового соціально-гуманітарного знання. Пізнавальний процес у рефлексивній метафізичній філософії обов'язково враховує емпіричні, прикладні

знання: соціальні, політичні, психологічні, економічні побудови з їхньою традиційною орієнтацією на істинність та об'єктивність. Тільки за виконання цієї умови метафізичні компоненти соціально-гуманітарного світу знаходять відповідне місце у науці, місце, раніше зайняте переважно емпіричними матеріалами. Йдеться, перш за все, про мову та понятійний апарат прикладного наукового дослідження, де використовуються поняття: «соціальні інститути», «класи», «формація», «держава», «партія», «соціальна еволюція», «влада», «політичний режим», «вартість», «інфляція». Однак із цього не випливає, що метафізичність соціально-гуманітарного світу та його пізнання є дещо менш реальним, ніж емпіричні об'єкти суспільства, що спостерігаються. Люди, людство є не просто фундаментально метафізичними, а й перебувають вони одночасно у фізичному, і в метафізичному середовищі, більше того, у тісному поєднанні з онтологічною невідомістю та з трансцендентною безмовністю.

Згідно з оцінкою Л. Дротянко, «поєднання цих двох визначальних факторів людини як біосоціальної істоти, в якій тисячами ниток переплітаються природне і соціальне, фізичне і психічне, матеріальне і духовне, свідоме і неосвідомлюване, породжує всю багатоманітність буття людини в природному та соціальному середовищах» (Дротянко 2022, 7). Гуманітарне і метафізичне у тому граничному розумінні видаються тотожними, ідентичними поняттями. Власне людським у людині є те, що в ньому є метафізичним, а все те, що в ньому таким не є, можна вважати просто фізичним. Завдяки своїй метафізичній природі суб'єкт, що пізнає, в гуманітарному дослідженні долає межі феноменального світу, виходить у метафізичну реальність і трансцендує.

Ідеальний метафізичний світ не має собі рівних за складністю, різноманітністю взаємодій його духовних складових. Він є сукупністю індивідуальних людських свідомостей або мікросвідомостей, але також при цьому до нього входить і велика самосвідомість або мегасвідомість, здатна у якийсь, ще не зовсім нам зрозумілий спосіб, втаємничено, конспіративно і трансцендентно діяти, реально породжуючи, щось зберігаючи і щось усуваючи. Метафізичний світ – це загальнолюдська трансценденція, яка працює як якийсь духовно-ідеальний, ефірний, нефізичний мегамозок разом із мегадумкою, мегапам'яттю та мегадозволами. Справді, якщо дотримуватись положення про буття лише ізольованих свідомостей чи їхньої сукупності, то як тоді можна пояснити існування ідей, принципів, думок, суджень, які люди приймають не лише тому, що їх поділяють інші люди, великі групи людей? Вони їх приймають через соціокультурну обумовленість свідомості та вплив на нього трансцендентного світу, який існує об'єктивно.

Висновки

Наявність іманентних метафізичних властивостей та характеристик в об'єктах гуманітарного світу передбачає набагато більшу присутність метафізичної компоненти у структурі методології вивчення суспільства. Тому необхідність і обґрунтованість повороту в галузі пізнавальних

засобів від переважно формальних, інституціональних, сциентистських принципів і правил дослідження до рефлексивного філософського метафізичного методу видається правильним уже через відоме положення про відповідність методу дослідження його об'єкту. Запропонована пізнавальна концепція, спрямована на досягнення об'єктів соціально-гуманітарного світу, має великий методологічний потенціал, необхідні дослідницькі властивості. Вона передбачає продовження руху соціально-гуманітарного пізнання до глибинних сенсів метафізичної реальності.

Проведене дослідження не показує, як соціально-гуманітарне та метафізичне співіснують, переплітаються і функціонують у складних громадських, культурних, політичних системах, що самоорганізуються, в історичних утвореннях та інститутах суспільства. Тому наступним завданням наукової пошуку у цій галузі філософії передбачається проведення конкретного, предметного соціально-філософського, культурологічного та антропологічного аналізу гуманітарних та історичних феноменів.

Підсумовуючи, можна констатувати, що, намагаючись досягнути буття людей, їхню історію та культуру, проникнути в глибини гуманітарної реальності, соціогуманітарні науки стикаються з проблемою створення адекватної соціально-гуманітарної реальності теорії пізнання. Визнання метафізичності об'єктів соціально-гуманітарних наук, отже, має на увазі інші методологічні підходи, вимоги до суб'єкта, що пізнає, і пізнавальний процес, реалізація яких дала б можливість із більшою повнотою досліджувати дух людських спільнот, народів, націй, зрозуміти думки, ідеї, уявлення, цінності, що містяться у свідомості людей.

Список літератури

1. Makkreel R. *Wilhelm Dilthey: Philosopher of the Human Studies*. Princeton, Princeton University Press, 1992. 480 p. ISBN 9780691020976
2. Гадамер Г.-Г. *Истина і метод*. Том 1: Герменевтика 1: Основи філософської герменевтики. Київ: Юніверс, 2000. 464 с.
3. Гайдеггер М. *Будувати, проживати, мислити*. Харків: Фоліо, 1998. – С. 313–332.
4. Гайдеггер М. *Дорогою до мови*. Львів: Літопис, 2007. 232 с.
5. Дільтей В. Типи світогляду і виявлення їх у метафізичних системах. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)*. К.: Знання, 2012. С. 150–162
6. Дротянко Л. Г. Концепції постмодерну: соціальний проект? Соціальне прогнозування? *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. Вип. 1 (37). 2023. С. 5-10. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.37.17565>
7. Дротянко Л. Г. Трансформація людської природи в контексті системи «людина – природа». *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. Вип. 1 (35). 2022. С. 5-10. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.35.16528>
8. Коллінгвуд Р. Дж. *Ідея історії*. Київ: Основи, 1996. 616 с.
9. Ясперс К. *Психологія світоглядів*. Київ: Видавництво Жупанського, 2009. 464 с.

References

1. Makkreel, Rudolf. 1992. *Wilhelm Dilthey: Philosopher of the Human Studies*. Princeton: Princeton University Press.
2. Hadamer, Hans-Georg. 2000. *Istyna u metod [Truth and Method]. Vol. 1: Hermenevtyka [Hermeneutics]: Osnovy*

filosofskoi hermenevtyky [Fundamentals of philosophical hermeneutics]. Kyiv: Yunivers.

3. Haideher, Martin. 1998. *Buduvaty, prozhyvaty, myslyty [Build, live, think]*, 313–332. Kharkiv: Folio.

4. Haideher, Martin. 2007. *Dorohoju do movy [Road to language]*, translated by Volodymyr Kamianets. Lviv: Litopys.

5. Dilte, Wilhelm. 2012. "Typy svitohliadu i vyjavlennia yikh v metafizychnykh systemakh" ["Types of worldview and their detection in metaphysical systems"]. *Novi idei v filosofii, New ideas in philosophy*: 102–154. Kyiv.

6. Drotianko, Liubov. 2023. "Kontseptsii postmodernu: sotsialnyi proiekt? Sotsialne prohnozuvannia? Utopia?" ["Theories of Postmodernity: social project? Social forecasting? Utopia?"]. *Visnyk Natsionalnoho aviaziinoho universytetu. Seria: Filosofii*.

S. Sinjakov

POST-METAPHYSICS AS PART OF SOCIAL AND HUMANITARIAN KNOWLEDGE

Introduction. The article discusses the concept of postnatural metaphysics. It analyzes the philosophical and epistemological aspects of the problem of the correspondence of the cognitive means of research into a humanitarian reality that is metaphysical in nature. The necessity of further overcoming of scientism and naturalism in the social and humanities sciences is substantiated. **The aim and tasks.** The article presents and investigates an actual worldview and methodological task: the identification of ontological prerequisites and the development of appropriate cognitive tools, based on the application of which the further growth of social and humanitarian knowledge is possible. The author makes an attempt based on the concept of post-scientific metaphysics as a theoretical-methodological base of humanities and social sciences to discuss the prospects for an adequate solution to this problem. **Research methods.** The methodological basis of the analysis is an interdisciplinary approach and transdisciplinary research in the field of modern philosophy of science. Comparative and hermeneutic methods and axiological and historical approaches were also used, thanks to which it was possible to substantiate the phenomenon of social and humanitarian knowledge, its specificity, and significant differences from natural knowledge. **Research results.** Turning to the metaphysical way of knowing means going beyond science, and scientific knowledge into the area of metaphysical space, where two types of knowledge are combined: on the one hand, reliable, rational, and justified knowledge, on the other hand, intuitive, hypothetical and even mystical knowledge. Metaphysical judgments, therefore, cannot be wholly valid, objective, and rationally justified. This is their difference from scientific statements, although the latter, in turn, also often remain only assumptions and hypotheses for some time. **Discussion.** Speculative metaphysical thinking does not break with traditional social and humanitarian knowledge but rather incorporates its results into own research successes. The post-scientific nature of today's metaphysics in no way means a complete rejection of the humanities on its part, its considerable achievements in the phenomenal and factual knowledge of being, including its hidden part, especially since much of what science has achieved to one degree or another merge with metaphysics as such. **Conclusions.** The presence of immanent metaphysical properties and characteristics in the objects of the humanitarian world suggests a much greater presence of a metaphysical component in the structure of the methodology for studying society.

Keywords: post-metaphysics, social and humanitarian world, transcendent, metaphysical thinking, reflective philosophy, methodology of post-scientific metaphysics

UDC 004.8(045)

Ju. Kharchenko

"VIRTUUM" AS AN INNOVATIVE SPHERE IN THE "DIGITAL CIVILISATION" (PHILOSOPHICAL-EPISTEMOLOGICAL AND ONTOLOGICAL ASPECTS)

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
kharchenkojv@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5587-9743>

It is confirmed that virtuum is entirely artificial and its space-time is an antinomy. This means that while virtuum is limited by current technological possibilities, it is not limited by imagination and fantasy. Virtual reality is just one of the multiple manifestations of virtuum, which is a special innovative environment reflecting the transformation of modern knowledge in the rapidly changing reality of the "technical body." This transformation occurs at the "collision" of a multitude of "logics," "rationalities," "simulacrum," and "phantasms," all of which are visualized in this reality. The phenomenon of virtuum as a special innovative environment, where the transformation of modern knowledge takes place, is conceptualized. By analyzing the mechanism of vergence, which is a factor that provides synchrony of processes and phenomena in imaginary and actual realities, as well as a point of intersection of divergent and convergent processes, it is possible to understand the "third," middle state of virtuum as a complex "digital" system.

Keywords: modern knowledge, innovation space, vergence, digital civilization, digitalization, "smart human," "smart society."

Introduction

The phenomenon of virtuum is a kind of "reflection" and even "projection" of the everyday reality, formed, among other things, through a huge "technical body" that overlays the real "social body." At the same time, it is presented as a product of modern civilization, as an embodiment of innovative scientific ideas, as an

experience of "young" bold scientific practices of cybernetics, medicine, and cosmonautics in their synthesis with ancient philosophy, ethics, aesthetics, and art.

Virtuum, on the one hand, is a completely artificial entity that exists outside the usual characteristics of space-time. In any case, the space-time of virtuum is

Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology. 1 (37): 5–10. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.37.17565>.

7. Drotianko, Liubov. 2022. "Transformatsiia liudskoi pryrody v konteksti systemy "liudyna – pryroda" ["Transformation of human nature in the context of the "man-nature" system"]. *Visnyk Natsionalnoho aviaziinoho universytetu. Seria: Filosofii. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology 1 (35): 5–10. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.35.16528>*

8. Kollinhvud, Robin. 1996. *Ideia istorii [Idea of History]*. Kyiv: Osnovy.

9. Yaspers, Karl. 2009. *Psykhoholohiia svitohliadiv [Psychology of worldviews]*. Kyiv: Vydavnytstvo Zhupanskoho..